

LITTERATUR

DEN BELGISKA KUNGAKRISEN

Den belgiska kungakrisen, som sönderslitit landet ända sedan konung Leopold III:s militära kapitulation 28 maj 1940, har nu äntligen funnit en åtminstone preliminär lösning. Folkomröstningen 12 mars 1950, av konungen påyrkad ända sedan hösten 1945, gav som bekant till resultat, att 58 % av belgiska folket röstade för att han skulle åter sättas i sina kungliga rättigheter, varvid dock är att märka, att denna majoritet till övervägande del härrörde från de flamländska provinserna, medan vallonernas flertal röstade mot. Det därpå följande parlamentsvalet 4 juni gav det kungatrogna katolska partiet en knapp absolut majoritet i både kammaren och senaten. Den nya katolska regeringen Duvieusarts förslag om upphävandet av regentskapslagen 19 juli 1945, som hittills hindrat konungens återvändande till Belgien, bifölls vid en gemensam session av parlamentets båda hus 20 juli. Sedan återstår att se om konung Leopold kommer att själv utöva sina befogenheter eller temporärt överlåta dem på sonen kronprins Baudouin. Det kan vara på sin plats att nu kritiskt granska hans politik under kriget. Denna har givit upphov till en häftig polemik och ett lidelsefullt uppflammande av passioner, som gör det allt annat än lätt att fastställa hans roll i det dramatiska händelseförloppet. Uppgiften underlättas ej heller genom den nödtvungna tystnad konungens fångenskap efter kapitulationen ålade honom. Det föreligger emellertid nu en del material från belgisk sida, som gör det möjligt att åtminstone i sina huvuddrag ge en bild av hans hållning och politik från tronbestigningen 1934 fram till krigets slut 1945.

Redan 1941 utkommo i svensk översättning två av belgare skrivna böcker om konung Leopolds tragedi, Robert Goffins »Har Belgiens konung svikit»? (Fritz) och Emile Cammaerts' »Fången på slottet Laeken» (Medéns). Goffin är en känd advokat och journalist, som före kriget bekämpade konungens neutralitetspolitik, Cammaerts professor i Belgian Studies and Institutions vid Londonuniversitetet. Cammaerts' bok är den litterärt värdefullare och förtjänar särskild uppmärksamhet, emedan han i många år före kriget stod i personlig kontakt såväl med konung Leopold som med belgiska och engelska militära och politiska kretsar. Både han och Goffin försvara värtaligt konungens politik. Deras böcker äro av stort intresse men utkommo ju så långt tillbaka som 1941. Hösten 1949 utkom emellertid en bok, som behandlar konung Leopolds politik ända fram till befrielsen. Den har titeln »L'Attitude de Léopold III de 1936 à la Libération (Éditions Albin Michel Paris). Författaren har föredragit att vara anonym, han signerar med tre stjärnor. Att döma av innehållet måste han vara en belgare, som sitter inne med utomordentligt goda informationer. Han

Litteratur

har särskilt utnyttjat rapporten från den undersökningskommission, huvudsakligen bestående av framstående jurister, som konung Leopold tillsatte 14 juli 1946 och som avgav sitt utlåtande mars 1947. Denna kommission hade tillgång till hela det kungliga arkivet. Författaren framhåller att hans bok främst tjänar syftet att låta den historiska sanningen triumfera. Den följande framställningen bygger i allt väsentligt på »L'Attitude de Léopold III».

Den första fråga, som framställer sig vid en granskning av Leopold III:s regentgärning, är den belgiska neutralitetspolitiken fram till den tyska invasionen 10 maj 1940. Denna har kritiserats från åtskilliga håll och i sitt underhustal 4 juni 1940 gick Churchill så långt, att han gjorde den ansvarig ej blott för de allierades nederlag i väster utan till och med för Polens krossande. En objektiv analys ger dock vid handen, att konungen kan anföra goda argument till förmån för sin politik. Det är sant, att denna ej skyddade Belgien för en tysk invasion, men detta öde drabbade ju under Andra världskriget de flesta neutrala europeiska småstater. Då konung Leopold 14 oktober 1936, närmast under intryck av Västmakternas passiva hållning till den tyska inmarschen i Rhenlandet 7 mars, proklamerade Belgiens återgång till neutralitetspolitiken, hade han bakom sig ej blott regeringen van Zeeland-Spaak utan även det belgiska folkets överväldigande majoritet. Endast genom att föra en rent belgisk politik kunde han få parlamentets samtycke till den nödvändiga upprustningen och hoppas kunna bevara enigheten mellan valloner och flamländare; de sistnämnda hade alltid med ovilja betraktat den sedan september 1920 bestående fransk-belgiska militäralliansen. Denna politik var ej uttryck för nationell egoism och isoleringsvilja. Tvärtom hade det varit konung Leopolds strävan att gruppera de mindre och medelstora europeiska staterna i ett block, som skulle besitta en betydande materiell och moralisk styrka. Inför det hotande krigsutbrottet avgav han 23 augusti 1939 å Oslostaternas vägnar en fredsvädjan, vari han uttalade sig till förmån för »une paix réalisée dans le respect du droit de toutes les nations». Sedan kriget brutit ut, övervägde han vid ett tillfälle att överge neutraliteten och ansluta sig till Västmakterna. Detta var 15 januari 1940, då belgiska regeringen kommit i besittning av bestämda tyska planer på en invasion. Genom sin vän amiralen sir Roger Keyes, hjälten från Zeebrüggeraiden 1918, gjorde konungen då förtroliga sonderingar i London för att få utrönt, huruvida Västmakterna, om Belgien beslöte sig för att vid lämplig tidpunkt inträda i kriget, vore beredda att återupprätta dess territoriella integritet efter en eventuell tysk ockupation. Englands svar gick ut på att det vore berett att lämna en dyl. garanti endast om Belgien *omedelbart* inträdde i kriget. Detta fann konungen otillfredsställande. Efter samråd med honom förklarade regeringen Pierlot då, att Belgien ämnade vädja till Västmakterna, vilka sedan april 1937 voro garanter för dess oberoende, endast om det bleve angripet.

Konung Leopolds mest omstridda handling är hans beslut 28 maj 1940 att beordra den belgiska arméns kapitulation efter 18 dagars fälttåg. Detta beslut och den kritik han i samband därmed utsattes för

både inom och utom Belgien bildar utgångspunkten för den kris, som sedan dess skakat den belgiska monarkien. Det torde numera få anses fastslaget, att konungens beslut ur rent militär synpunkt var fullt motiverat. Senast har den kände engelske militärskriftställaren kapten Lidell Hart gjort sig till tolk för denna åsikt i en artikel i tidskriften *Medborgaren*. Lidell Hart skriver, att konungens beslut kanske var oklokt på lång sikt men att som läget då var han valde ärans väg. Han betecknar Churchills senare kritik som knappast rättvis och brännmärker Reynauds angrepp 28 maj 1940. Det största intresset med avseende å kapitulationen knyter sig emellertid till den konstitutionella sidan. 25 maj, då Belgiens militära läge redan var förtvivilat, hade konungen i sitt högkvarter på slottet Wynendaele nära Brügge en överläggning med konseljpresident Pierlot, utrikesminister Spaak och två andra ministrar; den övriga belgiska regeringen befann sig i Frankrike. Ministrarna bådo konungen lämna överbefälet och med dem bege sig till utlandet för att därifrån fortsätta kampen mot Tyskland. Konungen klargjorde då, att han ej ansåg det förenligt med hederns krav att lämna armén, medan striden ännu pågick. Skulle en kapitulation visa sig oundviklig, ämnade han ej lämna Belgien men motsatte sig ej, att ministrarna återförenade sig med den övriga belgiska regeringen. Han bad dock, att en av dem skulle stanna hos honom. Pierlot förklarade sig beredd härtill men endast på villkor, att konungen förbunde sig att lämna landet tillsammans med honom, när en kapitulation bleve oundviklig. Konungen, som ansåg sig vara till större nytta för Belgien genom att stanna kvar, vägrade att gå med härpå. Han uppläste för ministrarna ett brev till konung Georg av England, vari han förklarade sig ämna göra allt i sin förmåga för att förhindra att belgierna tvingades deltaga i någon aktion mot de makter, som bistått Belgien i dess kamp. Då ministrarna på morgonen 25 maj skildes från konungen, hade en ödesdiger brytning uppstått. Efteråt har Pierlot hävdadt, att konung Leopold genom att vägra följa regeringen fört en personlig politik och kränkt konstitutionen. Författaren till »L'Attitude de Léopold III» bestrider detta och hänvisar till konung Albert I:s handlingssätt 2 oktober 1914, då Antwerpen stod inför sitt fall. Trots konseljpresident de Broquevilles uppmaningar vägrade han att lämna armén, men då beslöts i motsats till 25 maj 1940, att en grupp på fyra ministrar skulle stanna hos honom för att på detta sätt markera att *konung och regering* ej ämnade skilja sitt öde från arméns. — Efter den dramatiska sammankomsten på Wynendaele fortsatte den belgiska armén under ytterligare tre dagar sitt förtvivilade motstånd vid floden Lys och hidrog härigenom enligt amiral Keyes, som under det belgiska fälttåget var engelsk förbindelseofficer vid belgiska högkvarteret, väsentligt till den engelska expeditionskårens räddning. 27 maj kl. 8 på kvällen, tre timmar efter det konung Leopold avsänt en parlamentar till de tyska linjerna, lämnade amiral Keyes honom. Vid avskedet yttrade konungen, att England komme att vinna kriget men först efter en mycket lång strid, där Belgien militärt ej mera kunde uträtta något.

Den belgiska arméns kapitulation framkallade en häftig reaktion

Litteratur

i Frankrike. Konseljpresident Reynaud angrep i ett tal några timmar senare häftigt konung Leopold och sökte på honom kasta skulden för den franska arméns hotande nederlag. Han sekunderades från belgisk sida av Pierlot och Spaak. Pierlot yttrade i ett radiotal, att konungen efter att utan nödtvång ha kapitulerat beredde sig att regera under tysk ockupation. Däremot intog Churchill till en början en avvaktande hållning. Den 28 maj sammanträffade han med amiral Keyes. Under deras samtal överlämnades till honom en depesch från den engelske Parisambassadören, vari denne meddelade, att franske informationsministern Frossard enträget insisterat på att amiral Keyes skulle förmås att avstå från att ta konung Leopold i försvar; denne skulle framställas som syndabock för att förhindra, att Frankrike greps av défaitism. Churchill bad då Keyes att iakttaga tystnad. I sitt underhustal 1 juni yttrade han, att det vore för tidigt att fälla något om-döme om den belgiske monarkens handlingssätt. Dagen förut hade det belgiska parlamentet samlats i Limoges och enhälligt antagit en dag-ordning, vari konung Leopolds kapitulation fördömdes och han förklarades juridiskt och moraliskt ur stånd att regera. Detta beslut gjorde ett djupt intryck i hela världen och bildar bakgrunden till den förändrade ton Churchill anslog i sitt förutnämnda underhustal 4 juni. Vad beträffar konung Leopold själv, framlade han sin syn på kapitulationen under en överläggning i Brügge 29 maj med f. försvarsministern Devèze. Han gav denne sitt hedersord på att han aldrig haft för avsikt att inleda politiska förhandlingar med Tyskland, och förklarade att han i egenskap av krigsfånge ämnade avstå från all politisk aktivitet. Devèze och två andra framstående jurister utarbetade en promemoria om kapitulationens juridiska sida. Denna är daterad 2 juni 1940 och bragtes fortast möjligt till kabinettet Pierlots kännedom. Promemorian klargjorde ej blott, att konungen ej hade för avsikt att bilda en av okupationsmakten beroende regering utan även att han enligt författningens § 82 betraktade kabinettet Pierlot som innehavare av konungens konstitutionella befogenheter, så länge han själv var ur stånd att regera. En tydlig avspänning inträdde nu mellan konung och regering; efteråt har Pierlot erkänt, att hans misstankar mot konung Leopold voro ogrundade. Dennes handlingssätt gillades även av det belgiska folkets majoritet; ett intressant vittnesbörd här-om lämnar bl. a. amerikanaren Lars Moën i sin bok »I ockuperat land» (Tiden 1941). I Förenta staterna gävo kända politiker och diplomater, bland dem expresident Hoover, uttryck för en liknande förståelse.

Regeringen Pierlot hade efter 28 maj 1940 slagit sig ned i Poitiers. Framställningen i »L'Attitude de Léopold III» av förhållandet mellan den och konungen, särskilt under sommarmånaderna 1940, då Frankrike bröt samman, är högst märklig. Här framläggas klara bevis för att det främst var konung Leopold, som förhindrade att Belgiens militära kapitulation följdes av en politisk och att landet begåvades med en regering av Vichytyp. Pierlotregeringen hyste till en början en fast förtröstan på Frankrikes motståndskraft och vägrade att bege sig till London. Men då marskalk Pétain 17 juni anhöll om vapenstillestånd, vacklade även den. Den 18 juni avsände den nu i Bordeaux

församlade belgiska regeringen genom förmedling av Argentinas minister i Bern ett telegram till belgiske ministern där f. v. b. till konung Leopold, i vilket den uttalade sin beredvillighet att avgå, på det att konungen skulle bli i stånd att bilda en regering, som kunde inleda fredsförhandlingar med Tyskland. Men varken detta eller ett 19 juni genom påvlige nuntien i Bern avsänt telegram av liknande innehåll erhöi något svar. Lika liten framgång fick belgiska regeringens försök att genom förmedling av Spanien komma i kontakt med Tyskland. Den 26 juni skrev Pierlot ett brev till konung Leopold själv; även i detta erbjöd han regeringens avgång, sedan frågan om de belgiska flyktingarna och soldaterna i Frankrike reglerats. Konungens svar gick ut på att han icke komme att vidtaga någon politisk åtgärd och ej ämnade mottaga några politiker. Från tysk sida meddelade överkommandot 18 juli, att enligt Hitlers åsikt det ej längre fanns någon belgisk regering. Den 20 augusti underrättade Pierlot konung Leopold om att belgiska regeringen upphört med sin verksamhet. Under två månader hade Belgien sedan ingen regering. Först 22 oktober, sedan Pierlot och Spaak genom Spanien lyckats undkomma till England, rekonstruerades i London den belgiska regeringen. Denna fann atmosfären där ogynnsam och närmade sig konungen för att stärka sin position. En rad uttalanden av belgiska regeringsmedlemmar visa, att de nu kände sig solidariska med honom. Under loppet av 1942 inträdde emellertid häri en förändring; detta sammanhängde delvis med ankomsten till London av några mot konung Leopold fientligt inställda politiker. Regeringens misstro mot honom fick sitt uttryck i dess brev till honom 3 november 1943, där Pierlot utvecklade sin syn på de idéer, som borde dominera Belgiens politiska liv efter befrielsen. De villkor, som regeringen här uppställde för att konungen skulle återfå sin tron, visade att den misstänkte honom för att gilla samverkan med Tyskland, planera bildandet av en auktoritär regering och att vilja föra en isolationspolitik i förhållande till de allierade. I sitt 11 januari 1944 daterade svar betonade konung Leopold med skärpa, att han alltid betraktat det som sin plikt att bevara det nationella oberoendet och att han ämnade fasthålla vid konstitutionen samt på förhand godkände giltigheten av de lagar, som regeringen utfärdat med stöd av författningens § 82. Denna skriftväxling pekar fram mot den öppna motsättning mellan konungen och Londonregeringen, som framträdde efter krigets slut våren 1945.

I fråga om konung Leopolds hållning till ockupationsmakten har man särskilt kritiserat hans besök hos Hitler i Berchtesgaden 19 november 1940 och att han ej reagerat på samma sätt som det belgiska folket. Denna kritik synes ej berättigad. Konungen samtyckte till sammanträffandet med Hitler, sedan han avvisat flera tidigare förslag därom, endast emedan ett nytt avslag skulle utsatt Belgien för starka repressalier. Av de anteckningar han själv gjort om mötet framgår, att han ej gjort några politiska medgivanden utan hävdade Belgiens krav på frihet och oberoende. Han krävde en förbättring av Belgiens livsmedelsläge och hemsändandet av de belgiska krigsfångarna. I »L'Attitude de Léopold III» framläggas även talrika dokument rörande

Litteratur

hans omfattande humanitära verksamhet, hans interventioner hos ockupationsmakten till förmån för fängslade och dömda belgier samt rörande den betydelsefulla roll hans militära omgivning spelade vid organiserandet av den belgiska hemliga armén. Konungen framförde även kraftiga protester mot den deportering av belgiska arbetare till Tyskland, som tyskarna liksom under kriget 1914—1918 företogo. Ett brev, som han 17 december 1942 skrev till Internationella Röda korset i denna fråga, nådde fram till Hitler. Denne svarade med ett 15 februari 1943 daterat brev, som av en tysk emissarie upplästes för konungen på Laeken. I detta framhöll Hitler hotfullt, att om konungen fortsatte med sina protester han såge sig nödsakad att förlägga hans residens utanför Belgien. Sådant var Hitlers brutala svar på konung Leopolds protester, vilka konseljpresidet van Acker 20 juli 1945 i kammaren betecknade som protester »sans couleur et sans contour».

Hitlers sedan flera år tillbaka hysta planer på att deportera konung Leopold till Tyskland sattes i verket i samband med de allierades landstigning i Normandie 6 juni 1944. Kring denna deportation ha talrika legender spunnits. Man har kontrasterat konungens hållning med den, som intogs av brodern prins Charles, vilken uppgivits ha spelat en betydande roll inom motståndsrörelsen. De publicerade dokumenten ge emellertid vid handen, att medan konung Leopold var besluten att stanna i Bryssel för att där möta vilket öde som än kunde komma att drabba honom, prins Charles för att ej falla i Gestapos händer höll sig dold, till han vid Belgiens befrielse 1944 framträdde i Bryssel, där han 21 september utsågs till kungadömets regent i konungens frånvaro. Innan han bortfördes, avgav konung Leopold en skarp protest till den tyske militärguvernören general von Falkenhausen. Efter att nio månader ha hållits fången på slottet Hirschstein nära Dresden fördes han i början av mars 1945 till Strobl i Österrike, där han vid Tysklands kapitulation 7 maj befriades av amerikanska armén. Här mottog han 9 maj besök av en regeringsdelegation med konseljpresident van Acker, som i februari efterträtt Pierlot, i spetsen. Till konungens överraskning meddelade van Acker honom, att det hos vänsterpartierna rådde en stark stämning mot hans återvändande. Konseljpresidenten rådde honom att ej fatta något beslut, förrän han konsulterat diverse personer. Konung Leopold konstaterade snart, att det ej förelåg någon möjlighet för honom att bilda en regering med majoritet i parlamentet, trots att en stor del av belgiska folket önskade hans återvändande. 19 juli 1945 antog parlamentet den lag, enligt vilken konungen ej finge återvända utan dess samtycke. Konungen beslöt vädja till nationen och föreslog anordnandet av en folkomröstning. Men först 12 mars 1950 kom denna till stånd.

Den framställning, som lämnats i det föregående, har givit vid handen, att konung Leopolds politik under kriget framstår i betydligt gynnsammare dager, än som hittills vanligen antagits. Konungen har vid försvaret av Belgiens oberoende efter den militära kapitulationen ingalunda visat mindre patriotism än regeringen Pierlot, vars utrikesminister Spaak efter kriget kommit att framstå som hans politiske motståndare. Det finnes ej heller fog för påståendet, att han handlat

inkonstitutionellt. Å andra sidan kan det ifrågasättas, om hans uppträdande efter befrielsen ur fångenskapen vid hävdande av sina anspråk i allo varit det lämpligaste. Man kan ej heller förbigå hans 1941 ingångna äktenskap med Lilian Baels, som ehuru formellt en privat handling dock fått vittgående politiska konsekvenser. Alla vittnesbörd ge vid handen, att konungens giftermål med dottern till guvernör Baels i Flandern, vars hållning under den tyska ockupationen synes ha varit nationellt opålitlig, ogynnsamt påverkat den belgiska folkstämningen och i sin mån bidragit att skärpa den splittring mellan valloner och flamländare, som alltmera blivit den belgiska nationens ödesfråga. Med rätt eller orätt har konung Leopold kommit att betraktas som flamländarnas konung. Det är att hoppas, att den lösning av kungafrågan, som nu åstadkommits, medför en avspänning i motsatsförhållandet mellan valloner och flamländare och ett stabiliserande av monarkien, den förnämsta garantien för Belgiens statliga enhet. Att så sker är ej endast ett belgiskt intresse utan även av betydelse för Västeuropa, i vars försvar Belgien utgör en ej oväsentlig länk.

P.S. Sedan ovanstående skrevs har den belgiska kungakrisen fått sin lösning genom att konung Leopold, efter det han 22 juli återvänt till Bryssel, redan 1 augusti inför socialisternas öppet proklamerade hot om inbördeskrig gått med på att överlåta sina befogenheter på kronprins Baudouin, som vid uppnådd myndighetsålder september 1951 kommer att efterträda sin fader på Belgiens tron. Men krisens senaste fas har onekligen öppnat skrämmande perspektiv. Den har visat hur socialdemokraterna med sin ledare Spaak i spetsen varit beredd att tillgripa alla medel, ej minst gatans parlament, för att hindra genomförandet av åtgärder, som vid upprepade omröstningar, låt vara med knapp men dock tydlig majoritet, godtagits av belgiska folket, och på så sätt trygga minoritetens seger. Socialdemokraternas omskrutna respekt för demokratins spelregler har här framträtt i minst sagt egendomlig belysning. Detta är något som även andra länder än Belgien förtjänar lägga på minnet.

Birger Swedenborg.

»I KONSTENS BRÄNNSPEGEL»

Den tyske konsthistorikern Wilhelm Pinder gav på 20-talet ut ett uppmärksammat arbete, under titeln »Problem der Generation». Här påvisade han det anmärkningsvärda förhållandet att konstnärer, som äro födda vid samma tidpunkt, som tillhöra samma generation, uppvisa en slående överensstämmelse i stilvilja och uppfattning. Detta gäller ej blott konstnärer i samma land utan även målare och bildhuggare, som leva fjärran från varandra och utgå från helt olika förutsättningar. Författaren illustrerade sin iakttagelse med talrika exempel och genom djupsinniga konstverksanalyser tycktes han kunna lägga grunden till en lag om födelseårens mystiska betydelse. Ty ett drag av mystik fick företeelsen onekligen, något av Blut och Boden-

ideologiens magi överförd på det kronologiska, ja man frestas att säga astrologiska området.

I ny belysning kommer emellertid det av Pinder studerade generationssambandet, när man konfronterar det med den moderna gestaltpsykologien. Den gör ju gällande att varje själsmoment, alltså även det konstnärliga skapandet, får sin karaktär bestämd av den helhet, som det tillhör. Man tänker sig tillvaron som ett system av helheter, som ingår i en allt omfattande helhet. »Det finns», säger den finländske psykologen och filosofen Eino Kaila, »något som provisoriskt kan betecknas som 'tidsandan', det finns i det historiskt sociala fältet spänningar, som långsamt utlöser sig, det finns en märkvärdig enhetlighet i det, som under en given epok sker på olika områden... Individerna och framförallt de största, genierna, är endast omedvetna redskap för den »världsande», för vilken hundra år är som en dag.» Den av Pinder observerade frändskapen mellan samtida stora konstnärer synes kunna vara ett stöd för en dylik tankegång. Oberoende av Pinder men med anknytning till Kailas sats har Hans Ruin nyligen i en bok, som han kallat »I konstens brännspegel» (Gleerupska biblioteket för kultur och vetenskap, Lund 1949. Pris kr. 15) sökt visa i hur hög grad tidens ande verkligen går att avläsa i konstens former. Som alltid är Ruin en sällsynt stimulerande författare, som genom sin idériedom och sin djupa förtrogenhet med psykologisk och historiefilosofisk litteratur har förmågan att ordna ett omfattande och splittrat stoff till klara sammanhang och eggande tankebanor. Ej minst har en konsthistoriker anledning att vara honom tacksam för att han med sina förutsättningar sökt ge en bakgrund till den nutida konstens skiftande manifestationer.

Det är förbluffande hur mycket författaren finner i samtida tankevärld, som stämmer med de konstnärliga strävandena. Det gäller ej minst den framställning av impressionismens program, varmed Ruin inleder sin bok. Hur riktigt betecknar inte ett citat av den tyske vänsterhegelianen Ludwig Feuerbach från år 1843 det nya friluftsmåleriets anda: »Sanning, verklighet, sinnlighet är identiska. Blott ett sinnligt väsen är sant, ett verkligt väsen, blott sinnligheten är sanning och verklighet.» Det är denna anda, som inspirerat till Manets Olympia, Monets solgnistrande idyller och Toulouse-Lautrecs cyniska boulevard-scener. Det är också berättigat att liksom Ruin vid en skildring av den moderna konsten utgå från denna impressionismens livsbejakande attityd. Inte endast därför att impressionismens grundsyn och teknik än har aktualitet och att den levat kvar i den ena konstriktningen efter den andra, utan också därför att den inleder ett »demokratiskt» genombrott i konsten, varvid man för lång tid framåt säger farväl till de akademiska konventioner, som 1800-talet tagit i arv av renässansen och barocken. Genom att impressionisterna och i än högre grad de s.k. neoimpressionisterna med Signac och Seurat i spetsen medvetet söka utnyttja den moderna optikens rön, inledes också i långt högre grad än tidigare ett samarbete mellan konst och vetenskap. För impressionismens och neoimpressionismens del gäller det alltså en påverkan från naturvetenskapen. Det märkliga inträffar emellertid nu, att sam-

tidigt som målarna vilja avbilda det de ser så korrekt som möjligt, så fjärma de sig från det levande livet. Impressionisterna återgävo främst ljusspelet, som löste upp träd, ängar och människor ja, mäktiga katedraler till vibrerande färgskimmer. Neoimpressionisterna målade ej längre liksom friluftsmålarna sina tavlor färdiga inför motivet utan gingo hem med sina skisser och omsatte sina intryck i ett system av färgfläckar, uppbyggt efter den moderna färglärans principer. Tavlan framställde ej längre ett utsnitt ur naturen, den blev en tillrättalagd komposition. I det raster konstnären lade över sin duk försvunno ej blott många detaljer utan även föremålets volym — kvar stod endast tingens lysande färghinna. Målarens samröre med naturvetenskapen hade gjort honom till teoretiker. Hans insikter drev honom till förenkling och stilisering. Han kunde i långt högre grad än förut renodla färgernas spel, men de vinster han inhöstade hade ej vunnits utan offer av levande verklighet. Konsten hade inlett en frigörelseprocess från den rena naturimitationen — en process, som efter alltjämt »vetenskapliga» metoder fortsattes för att till slut leda fram till våra dagars nonfigurativa »konkreta» konst.

Konstens vetenskapliga orientering gällde emellertid ej endast naturvetenskaperna utan även psykologien. Det idéburna måleri, som framträdde mot 1800-talets slut och som bars upp av så olikartade konstnärspersonligheter som Cézanne, Gauguin, van Gogh och Munch sammanföres av Ruin under begreppet symbolism, en benämning som vanligen brukar fästas vid ett mera litterärt belastat måleri än de nämnda konstnärernas. Den gemensamma nämnaren finner Ruin i dessa konstnärers seende, som ej längre är fysikaliskt eller fysiologiskt utan psykologiskt. Det finns många uttalanden av konstnärerna själva, som ge vid handen att färgerna och linjerna för dem ha en psykologisk innebörd, en sinnebildlig karaktär. Ludwig Klages har med styrka hävdats detsamma, nämligen att färger och linjer ha själsliga kvaliteter. Den sinnliga världen är enligt denne tänkare dubbeltydig, dels en värld av ting, dels en värld av bilder, dvs. uttryck och betydelser. Steget från denna syn och till vildens magi är icke långt. Det är därför ej heller någon tillfällighet att den primitiva människan och hennes kultur nu upptäcker av konsten. Den primitiva människan har, som Ruin påpekar, alltid reagerat kraftigare för färgernas uttrycksvärde än den civiliserade nutidsindivid. Vi ha konstnärerna att tacka för att vår känsla härför kunnat återuppväckas. Detta vårt nyväckta intresse har kommit även folkkonsten till del.

Ruin sätter symbolismen i samband med 80- och 90-talsfilosofiens hävdande av andens suveränitet över materien och med Bergsons lära att livet inte kan begripas, om det inte sker inifrån. I Baudelaires maning att vi måste överträffa naturen, ser han en av signalerna till den nutida konstens strävan att deformera verkligheten för att förstärka dess uttrycksvärde. Även Heidenstam reagerade mot den fysiologiska naturalismen och ville ersätta den med en inbillningens, tänkandets och känslans naturalism. I allt detta ligger en tendens att låta de psykologiska och andliga erfarenheterna komma till sin rätt i konsten. Maningen skulle inte förklinga ohörd — den skulle följas i

långt högre grad än vad Heidenstam och hans meningsfränder någon kunde föreställa sig.

Att konsten kunde nå så långt på denna väg berodde främst på de nya perspektiv, som vetenskapen öppnade. Ur den surnaturalism, som Baudelaire talade om, växte surrealismen fram på basis av Freuds lära om det undermedvetna och om drömlivets symboler. Surrealismen arbetade med symboler, som ännu äro hämtade ur den gripbara omvärlden och de äro ej svåra att lösa, om man äger nyckeln till dem. Men den inledde samtidigt en upplösning av verklighetsbegreppet, som fullföljdes av andra riktningar och av dem drevos över gränsen för det fattbara. I våra dagars abstrakta måleri ha sålunda symbolerna reducerats till amöbaliknande färgmönster och till kurvor, som inte lyda andra lagar än det subjektiva infallets. Objektets från början konstnärligt fullt legitima förvandling till en mindre komplex verklighet har drivits så långt »att konstverket inte längre berikar utan förarmar, inte längre förtätar utan förtunnar».

Det är mycket fängslande att följa Ruins skildring av konstens utveckling mot denna punkt. Expressionismen — både den övervägande optimistiska förkrigsexpressionismen av typ Grünewald och den mer pessimistiska efterkrigsexpressionismen av typ Vera Nilsson — innebär utan tvivel en fördjupning av bildinnehållet och en erövring av nya områden för konsten. Endast undantagsvis hade konsten i gamla tider genom några genier haft möjlighet att tränga lika djupt i det psykologiska skeendet, som det nu blev ett större antal konstnärer förunnat att göra. Men samtidigt lurade godtyckligheten som en fara, den subjektivitet, som enligt Ruin är upphovet till den kris konsten nu upplever.

Konsten blir en tidsspegel för Ruin, därför att dess tendenser i så hög grad återfinnas i företeelser på litteraturens, psykologiens, filosofiens och politikens områden. Man följer hans framställning med största intresse, även om man stundom är frestad att göra erinringar. Men dem som stå främmande för den moderna konstens företeelser ville man gärna uppmana att taga del av Ruins framställning. De skola då finna att det förvisso inte är fråga om en betydelselös och självsväldig lek med former utan fastmer uttryck för väsentligheter, som mer eller mindre angå oss alla. »I expressionismens formförvriddningar och rika beskattande av motiv ur den proletära miljön är stormlöpningen mot de gynnade klassernas estetiska, etiska och samhällliga ideal i full gång. I futurismens dyrkan av maskinen och massan som symboler för ung och överdådlig kraft uppenbaras en ny miljö, fabriksmiljöns... aggressiva hållning gentemot de gamla kulturmiljöernas fina och ofrukbara formkult. I den analytiska kubismens läggspel av bitar, som glidit isär, återspeglas inte bara det kaos i våra värderingar, vari 1900-talets kulturkris innerst består utan också... den böjelse för esoteriska teorier och åskådningar, som på ytterst växlande andliga nivåer öppet eller fördolt odlas litet varstans i världen.» I surrealismens blodmystik finner Ruin något av samma sadism, som i fasansfull verklighet mötte oss i nazismens koncentrationsläger. Futurismens dynamiska brutalitet fick en direkt motsvarighet i fascismens politik.

Att diktaturstaterna sedan officiellt kommo att knäsattna ett konstliv av pseudorealistisk, klassicerande art är en annan sak. De kommenterade fram en produktion av skulptur och måleri, som har föga gemensamt med den kämpande och levande konsten. Även i denna estetiskt undermåliga bildvärld ser Ruin emellertid en spegel av tiden.

För modern konst har den maximen gällt, att det väsentliga var det mått av personlig lidelse man förmådde binda vid det man ville uttrycka. Affektutlösningen som sådan hade blivit konst. Ruin anklagar i slutet av sitt arbete konsten för att den härigenom varit med om att bryta ned de fästen kulturen under århundraden byggt. »När de stora politiska hasardörerna framträdde, fann de mycket av det på förhand gjort kraftlöst, som hade kunnat bjuda dem motstånd. En hel kulturtradition var stadd i upplösning. Och där inga hållbara värden finnes, där kan vilka värden som helst slå rot.» Närmast söker författaren belysa detta genom att visa vad den syndikalistiske revolutionären Georges Sorel betytt för futurismens idéinnehåll liksom för Mussolini. I sin framställning härav liksom i sin karaktäristik av surrealismen nöjer sig författaren inte med att i konsten se en spegel av tidens anda — hans tonfall få något av anklagelse mot konsten. Här har, synes det oss, Ruin lockats väl långt i sin tankeflykt. Den för honom vid slutet av boken fram till en pessimism med ett fatalistiskt quand mème som enda ledstjärna. Den människans självhävdelse, som Ruin funnit som en röd tråd i den moderna konsten och som han leder tillbaka till renässansen måste, säger han i anslutning till den ryske filosofen Berdjajef, leda till dess undergång. »Humanismen lämnar fältet fritt för ett måttlöst begär efter livet, för tygellös individualism, sniken kapitalism och rasande klasskamp och resultatet framträder nu: en sammanstörtande värld, från vilken det inte ges något tillbaka.»

Denna pessimistiska syn är dock mera känslöbetonad än sakligt helt motiverad. Som konsthistoriker frestas man att kasta blicken längre tillbaka än vad Ruin gjort — var inte övergången mellan antik och medeltid en lika våldsamt brytningstid inom konsten? Visst är att den genomlöpte en liknande utveckling från hellenskt skönhetsideal och romersk verklighetsskildring över impressionistisk momentanitet till ett betonande av de psykologiska faktorerna, till förstelnad symbol. Men ur bysantinska helgongestalter, folkvandringstidens bandflätning och barbariska formförenkling och arabvärldens geometriskt disciplinerade arabesker växte en ny och levande konst fram på 1100-talet. Manierismen betecknade också den — länge föraktad — brytningstid inom konsten, som framförallt präglas av konstnärernas intellektuella brottnings med formproblemen och känslans och uttryckets intensifiering. Säkert kommer en tid, då de nutida abstrakta symbolmönstren inte längre ha något att säga, då de kommit till korta inför livets rikedom och människoandens möjligheter till förnyelse. Då få konstnärerna ge upp sin allt hopplösare formanalys för att i syntesens tecken utnyttja de resultat som vunnits. Men förvisso är det sant att, för att detta skall ske, måste nya andliga krafter väckas till liv. När »tidsandan» blir en annan, kommer den att speglas i en ny konst.

Sten Karling.